

Rudolf Steiner építésze

Készítette: Gyuricza Áron

**Konzulens: Dr. habil. Csanády Gábor Mátyás
DLA**

Mottó:

„Csak fokozatosan értették meg, hogy nem elutasításról vagy egyetértésről volt szó, hanem a pártosság ellentétéről, megismerésről. Ez első lépésként ismeretet jelent. Elérkezett a pillanat, hogy történelmi távlatból szemléljük ezt az európai mozgalmat, és először állapítsuk meg, hogy egyáltalán mi is történt.”

Kurt Bauch (Fäth, 2022, old.: 8)

Köszönetnyilvánítás

Szeretnék köszönetet mondani konzulensemnek, Dr. habil. Csanády Gábor Mátyás DLA, aki praktikus tanácsai mellett az építészet tudományos kutatására inspirált a szakrális építészetéről tartott előadásaival.

Grekofski Nathalie építésznek, aki bevezetett Rudolf Steiner és Makovecz Imre építészetének rejtelmeibe.

Kissné Járomi Irén Magdolna tanáromnak, akivel folytatott beszélgetés további inspirációval szolgált.

Tartalomjegyzék

Köszönetnyilvánítás	2
1.Bevezető	4
2. Rudolf Steiner rövid életrajza	5
3. Antropozófia alapjai.....	7
4. Az antropozófiai néhány alapfogalma.....	8
5. A Goetheanum épületek történeti háttere	9
6. Goethe metamorfózis-elve az építészetben	12
7. Az építészet, mint a szellemiség kifejeződése	16
7.1. Első Goetheanum	16
7.2. Második Goetheanum.....	22
7.3. A keleti és a nyugati kultúra kifejeződése a tájolásban és formaalkotásban.....	25
8. A funkcionalizmus szerepe.....	26
9. Összegzés	28
10. Rudolf Steiner hatása Makovecz Imre építészetére	29
11. Irodalomjegyzék	31
12. Ábra és képjegyzék	33

1. Bevezető

Rudolf Steiner (1861-1925) az antropozófia megalapítója és kutatója a gyakorlati élet számos területén is fontos eredményeket ért el. A pedagógia területén kifejtett tevékenysége révén létrejöttek a Waldorf iskolák (Mezei, 1998). A mezőgazdaságban a biodinamikus gazdálkodás kötődik a nevéhez (Steiner, A mezőgazdálkodás gyarapodásának szellemtudományos alapjai, 1999). Friedrich Rittelmeyer (1872-1938) közreműködésével megalakítják A Keresztény Közösséget (Rittelmeyer, 2011). A társadalmi élet területén a szociális organizmus hármastagozódásának elvét dolgozza ki (Steiner, A szociális kérdés lényege, 2006). Új mozgásművészet alkot: euritmia (Debus, 2018). Színpadai műveket ír és rendez (Steiner, Vier Mysteriendramen, 1998). És a művészet számos más területének ad új impulzust (Steiner, A művészet küldetése a világban, 2011), így az építészetnek is.

Steiner építészetének kutatása különösen érdekes feladat, hiszen munkásságának ez a része a legkevésbé feldolgozott. Sokszor vitatatták vagy figyelmen kívül hagyták, de ennek ellenére nagy hatást gyakorolt a modern építészetre (Gray, RUDOLF STEINER: Occult Crank or Architectural Mastermind?, 2010, old.: 3-4). Formavilága és stílusa erősen eltérő az előtte megjelent építészeti irányzatokhoz képest. Megértéséhez szükség van az antropozófia lényegének ismeretére is. Ám ennek a tárgyalása bőven túlmutat egy tanulmány keretein, így itt csak arra szorítkozok, hogy olyan alap dolgokat közöljek, amelyek nélkül Rudolf Steiner építészetének megértése lehetetlenné válna.

A témának kimondottan magyar vonatkozása is van, hiszen Makovecz Imre (1935-2011) építésze Rudolf Steiner munkásságán alapszik (Makovecz, 1980). Ennek kutatása is egy külön feladat volna, így erre is csak egy fejezetben fogok írni. Emellett Steiner második Goetheanum épülete nagy hatással volt Le Corbusier (1887-1965) francia építészre. Csodálattal járta körbe még az építkezések alatt. Azt mondta így kéne hagyni, ahogy van. (Matsui, 2011., old.: 4)

Ezekhez az érdekes hatásoknak a megértését célozza meg a tanulmányom, olyan szempontból, hogy megvizsgálja Steiner eredeti elképzelését az első Goetheanum építésének kapcsán. Az ebből következő építészeti alapelvek feltárása a cél itt.

Az első részben Steiner életrajzát mutatom be különös tekintettel az építészetére kiható motívumokra. Például J. W. Goethe természettudományos gondolkodásának hatására Steiner művészetszemléletére (Steiner, A szellemiség és annak működése, 2019, old.: 44). Illetőleg milyen építészeti hatások érték a Bécsben tanuló fiatal Steinert, illetve milyen építészeti gondolkodás volt rá legnagyobb hatással (Steiner, Szellemi lények az emberben, 2014, old.: 193-207). Továbbá az euritmia és más művészetek kölcsön hatását vizsgálom a Goetheanum építésével kapcsolatban. (Debus, 2018)

Ezek után bemutatom mi az antropozófia: vallás vagy tudomány? Majd meg kell ismerni az antropozófia alapfogalmait, melyek segítségével érthetővé válnak Rudolf Steiner előadásai az építészetéről, illetve az épület formavilága is közelebb kerülhet hozzánk. Az írásomnak nem témája, hogy az antropozófiát alátámasza vagy kritikát fogalmazzon meg ezzel szemben. A tanulmány csak leírja az antropozófia és annak építészeti alapelveit, úgy ahogy ezek Rudolf Steiner által adva vannak, mint írás, előadás vagy épület. A minél pontosabb megismerés volt a cél.

Ennek utána az első Goetheanum építésével, előzményeivel foglalkozom hosszan. Mít fejez ki az épület? Milyen földrajzi és kulturális helyzete van? Hogyan kapcsolódik ezekhez formáival és anyagával? Ilyen és hasonló kérdéseket vett fel és válaszol meg a tanulmány Rudolf Steiner építészetével kapcsolatban. Az építészet alapkérdéseit feszegeti, helyezi más megvilágításba.

2. Rudolf Steiner rövid életrajza

1861. február 27-én született Kraljevecben, ami akkor Magyarországhoz tartozott. Gyermekkorát és fiatal éveit Mödlingben és Pottschahban töltötte. Lajtaszentmiklósrá (Neudörfel) és Bécsújhelyre (Wiener-Neustadt) járt iskolába; ami napi több kilométeres gyaloglást jelentett számára, minden évszakban. Télen a hóban is így járt iskolában, ami egészségét megedzette. Érettségijét kitüntetéssel teljesítette. 1879-1882 között a bécsi Műszaki Főiskola hallgatója volt; édesapja szeretette volna, ha mérnök válik a fiából. Fő tantárgyai: matematika, fizika, botanika, állattan, és kémia. Emellett tanult még irodalmat, történelmet és filozófiát is. (Steiner, Életutam, 1999, old.: 5-72) Nagy hatással volt rá, egy tanítója révén, Gottfried Semper (1803-1879), akinek építészetéhez és gondolkodásához is közel került. (Steiner, WEGE ZU EINEM NEUEN BAUSTIL «UND DER BAU WIRD MENSCH», 1982, old.: 48)

1882-től Goethe természettudományos munkáit rendezte sajtó alá; jegyzetekkel és magyarázatokkal látja el. Filozófiát tanul, melyből doktorált is. (Steiner, Életutam, 1999, old.: 72-111)

1890-től a Goethe-Schiller-Archívum állandó munkatársaként dolgozik Weimarban (Steiner, Életutam, 1999, old.: 112-225). Megjelenik egyik alapműve A szabadság filozófiája (1894), melyben doktori disszertációból indult ki, azt dolgozta ki. (Juhász, 2022)

1897-től a Das Magazin für Litteratur kiadója és szerkesztője lesz Berlinben (Steiner, Életutam, 1999, old.: 242-262). Cikkei jelennek meg a kor és a kultúra kérdéseiről. Tanít Wilhelm Liebknecht alapította munkásképző iskolában, ahonnan a hallgatók ellenállása ellenére elbocsátják. Elkezd előadói tevékenységét. Goethe 150. születési évfordulójára megírja A zöld kígyó és a szép Liliom magyarázatát. 1902-től a Teozófiai Társaság német szekciójának főtitkára lesz, azzal a kikötéssel, hogy kizárólag saját kutatási eredményeit közli. 1903-ban megalapítja, kiadja és szerkeszti a Luzifer – később Luzifer-Gnosis – c. lapot, ahol cikkeket ír a szellemtudományos iskolázási módszeréről és kutatási eredményeit is közli. Ezek később könyv formájában megjelennek. (Juhász, 2022)

1912. december 28.-án megalapítja az Antropozófiai Társaságot (Anthroposophische Gesellschaft), ahová (hogyan saját függetlenségét fenntartsa) nem lépett be. A vezetőség tagok a következők voltak: Marie von Sivers, Michael Bauer, Carl Unger. 3000 körül volt a tagok száma ebben az időben. A Teozófiai Társaság tagjai közül emiatt rögtön kizárták. (Juhász, 2022)

1913. szeptember 20-án megtörtént a Goetheanum, mint antropozófia jövőbeni központjának alapkövetétele. Ezt a méreteiben és formavilágában különleges és hatalmas épületet 1913 és 1920 között építették, miközben dúlt az első világháború. Svájcban, mint semleges országban azonban a különböző, a háborúban akár egymás ellen küzdő nemzetek, közösen építették az antropozófia számára ezt a színház és oktatási épületet. (Davy, dátum nélk.)

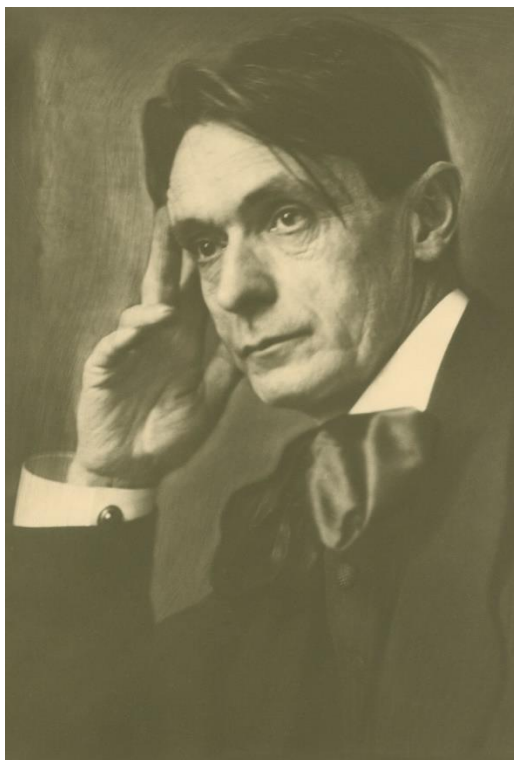
1914. december 24.-én Steiner feleségül vette addigi munkatársát Marie von Siverst. (Juhász, 2022)

Rudolf Steiner a háború alatt végig azon dolgozott, hogy a mihamarabbi béke létrejöhesse az országok között. 1917. júliusában a Wilson-i békejavaslatok veszélyeire hívta fel a figyelmet két memorandumában, amit Közép-Európa vezető államfőinek küldött el, többek között IV. Károly királynak, Richard von Kühlmann német külügyminiszternek, Max von Baden későbbi birodalmi kancellárnak. Terjesztésükben közreműködött Ludwig Polzer-Hoditz grófja és W. J. Stein. A szociális élet hármastagozódását igyekezett bevezetni ezzel a jövőbeni tartós béke érdekében. (Steiner, Memorandum, 2006, old.: 12-22)

1919. szeptember 7.-én megnyitotta kapuit az első Waldorf Iskola Stuttgartban, amit Steiner alapított, és haláláig ő marad az igazgatója. (Juhász, 2022)

1920. szeptember 26-án elkészült és megnyílt az első Goetheanum épülete, ami 1922. december 31. Steiner esti előadása után teljesen leégett. Az épület

faszerkezeteiből, két kupolájából semmi nem maradt meg. A beton alapzatig teljesen a tűz martalékává vált. (Hasler, 2010, old.: 75-87)

1. ábra Rudolf Steiner, 1918. Fotó: Otto Rietmann. Forrás: Hasler, 2010, old.: 94.

Steiner elkezdett a második Goetheanum tervein dolgozni, melyhez fából készített makettet, és az építéshez a betont javasolta, mint építőanyag. Illetve 1923-ban elkezdett önéletrajzát folytatta, amikor már betegsége ágyhoz kötötte, amit végül befejezni nem tudott. 1925. március 30-án hajnalban hunyt el, a második Goetheanum építését már csak halála után 1928-ban fejezték be. (Juhász, 2022)

3. Antropozófia alapjai

„Az antropozófia egy megismerési út, mely az ember lényében lévő szellemiséget a világmindenség szellemiségéhez kívánja vezetni.” (Steiner, Antropozófiai vezérlő tételek, 2015, old.: 13) Ehhez Steiner olyan iskolázási módot dolgozott ki, amely gyakorlatok végzésével, az emberi ilyen magasabb megismerésre tehet szert. *„Az antropozófia szellemi módon szerzett megismeréseket közvetít. Ezt csak azért teszi, mert a fizikai észlelésre és az értelmi tevékenységre alapozott tudomány az élet útjának olyan határához vezet el, ahol az ember lelki léte el kell haljon, ha át nem tudja lépni ezt a határt. A mindennapi élet és a tudomány nem úgy vezet a határhoz,*

mintha ott meg kellene állni, mert maga a lélek nyitja meg az utat itt a szellemi világ látásához” (Steiner, Antropozófiai vezérlő tételek, 2015, old.: 13-14). Szemlélet módja nem helyezkedik szemben a konvencionális természettudományos gondolkodással, hanem annak megismerését akarja magasabb szintre emelni.

A természet törvényeit figyelembe véve, azonban felismeri, hogy a természet anyagainak az ember csak addig tartja össze, amíg élete tart, a halál után a természet visszaveszi, és lebontja azt. Ezáltal csak arra ad választ, miként oszlik fel az emberi forma, de arra már nem miként van összetartva. (Steiner, Antropozófiai vezérlő tételek, 2015, old.: 13-15)

Olyan önmegismerést és belső fejlődési utat biztosít, amely gondolkodás és a belső, lelki élet fejlesztését segíti. Nem alkalmaz semmi olyan misztikus, bizonytalan módszert, amivel veszélyeztetné a tanítványát. Azon alapszik, hogy az erre az útra indulóban a tisztelet érzését felébredse az igazság és megismerés felé. Az életében olyan nyugodt perceket keressen, amikor gondolkodását és figyelmét az őt ért hatásokra összpontosítsa; engedje, hogy a világ “beszéljen” hozzá. A tanítványnak ezekkel az alapokkal és további gyakorlatokkal eljuthat az érzékfeletti világ önálló szemléletére, amelyen az antropozófia módszerei óvatosan és biztonságosan vezetnek, elkerülve a tévedések és fantasztikumok adta veszélyeket. (Steiner , A magasabb világok megismerésének útja, 2003, old.: 17-75)

Szellemtudományról, azaz nem vallásról van szó! A világ és az ember teljesebb megismerése törekszik. Kutatásában a természettudományos gondolkodást tartja mérvadónak. Ezt emeli fel a szellemi világ megismeréséhez. (Steiner, A szellemtudomány körvonalai, old.: 26-42) Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a Goetheanum épületek vizsgálatánál is ezt figyelembe kell venni: oktatási, előadói funkciókat lát el, nem pedig valamilyen vallási kultuszt szolgál ki.

Steiner ilyen jellegű kutatási eredményeit közli műveiben, ezáltal egy új emberképet, emberiségfejlődést és világgépet tár fel. Ennek alapfogalmait ismertetem a következőkben.

4. Az antropozófiai néhány alapfogalma

Néhány alapfogalom következnek, melyek megértése elősegítheti Rudolf Steiner építészete megértését.

Fontos tudni elsősorban az antropozófia az ember fizikai testén túl étertestet, asztrálestet és ént is figyelembe vesz. Az **éteriség** fogja össze az anyagot, megkímélve a széteséstől (Steiner, Antropozófiai vezérlő tételek, 2015, old.: 13-

15). Steiner ez alatt nem azt érti, ami a fizikusok tévesen kialakított éternek gondoltak a XIX. században. Ennek az elvetését Steiner is helyeselte. (Steiner, A világ és az ember szellemi megismerésének alapelemei, Ismeretlen, old.: 23-24) Az éteriség által van adva az élet; ez a megkülönbözteti a halottat az élőtől. Az ásványvilágot a növényvilágtól. (Steiner, A szellemtudomány körvonalai, old.: 42-63). Az építészeti és euritmiai formák alapja ez. (Debus, 2018, old.: 37-41 ill. 12)

Az **asztrálestben** fejeződnek ki a vágyak, ösztönök, szenvedélyek, öröm és fájdalom. Az ember fizikaitestével az ásványvilággal, étertestével a növényvilággal és asztrálestével az állatvilággal van rokonságban. (Török, 2015, old.: 56-57)

Az **én** az, ami megkülönbözteti az embert a többi élőlénytől. Ez a szellemségének magja. „*Az ásvány van. A növény van és él. Az állat van, él és érez. Az ember van, él, érez és gondolkodik...*” (Török, 2015, old.: 57)

Euritmia: mozgásművészet, ami az ének és a beszéd mozgásait jeleníti meg az egész testre kiterjesztve. (Debus, 2018) Színpadi művészet, mely fontos szerepet tölt be Goetheanumban tartott előadásokon. És pedagógia alkalmazása is van; fontos tantárgy világszerte a Waldorf iskolákban. Ezek mellett még terápiában alkalmazzák, orvosok közreműködésével. (Mihálcz, 2012.)

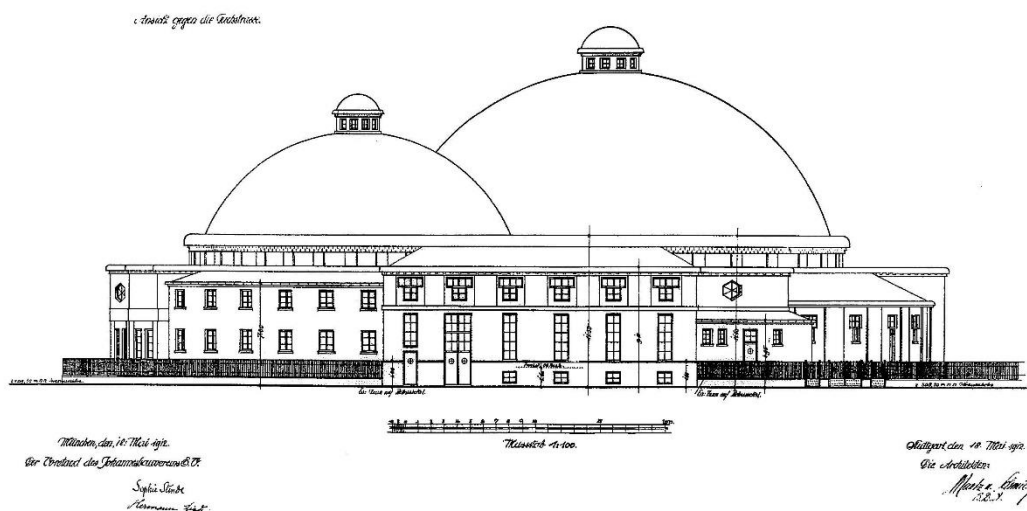
5. A Goetheanum épületek történeti háttere

Rudolf Steiner a Teozófiai Társaságból való kiválás után 1912. december 28.-án megalapította az Antropozófiai Társaságot Kölnben. (Debus, 2018, old.: 10). Ezzel párhuzamosan egy olyan épület tervezése is felmerült, amely formájával is megfelel az antropozófiai világképnek. Ez különösen fontos volt Steiner számára, aki úgy vélte, hogy amíg az antropozófiát olyan épületekben művelik, ami egy hanyatló kultúra terméke, addig a szellemtudományos mozgalmuk is hozzákapcsolódik ehhez a hanyatló sorshoz. (Grosse, 2013, old.: 8)

Az épület eredetileg a János-épület (Johannesbau) nevet viselte volna, és Münchenben épült volna fel (lásd 2. ábra). A szükséges földterület rendelkezésre állt és a tervek elkészültek, de a hatóságok nem engedélyezték az építkezést. (Grosse, 2013, old.: 8) Ekkor merült fel, hogy Svájcban ezen az akkoriban érintetlen Vérdombnak nevezett helyen (az 1499-es dornachi csatára emlékezve) épüljön fel az antropozófia központja. (Grosse, 2013, old.: 27) A földterület tulajdonosa Emil Grosheintz (1867-1946) rendelkezésükre bocsájtott volna. (Debus, 2018, old.: 12)

1912 őszi bázeli előadássorozat után Steiner elutazott meglátogatni két ismerőst (Edouard Schurét és Christian Morgersternt), addig Marie von Sivers (1914-től

Marie Steiner) Dornachban maradt a Brodbeck-házban. Utána együtt készültek Olaszországi útjukra. Von Sivers kisasszony visszaemlékezésében leírja, hogy Steiner milyen rosszul ébredt (komoran és törődötten), amiből arra következtetett, hogy előre meglátott, olyan dolgokat, amivel gondolatban még nem foglalkozhatott. Meglépő módon Steiner Dornachban maradt és körbejárta a vidéket, sőt megmászta az összes arlesheimi barlangot is. Ezután előremutató beszélgetést folytatott a föld tulajdonosával, aki felajánlotta a területet az építkezések számára, amennyiben a müncheni tervek végleg kudarcba fulladnak. (Grosse, 2013, old.: 27-29; Hasler, 2010)

2. ábra Johannesbau, a Münchenbe tervezett épület 1:100-as homlokzati rajza.

Forrás:

[https://anthrowiki.at/Johannesbau#/media/Datei:Johannesbau M%C3%BCnchen.jpg](https://anthrowiki.at/Johannesbau#/media/Datei:Johannesbau_M%C3%BCnchen.jpg)

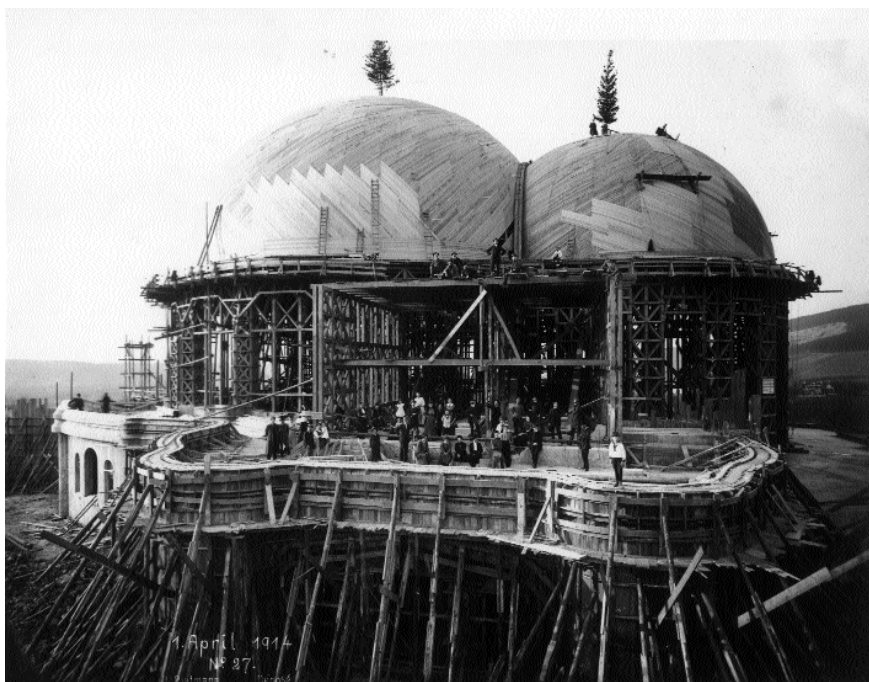
1913 februárjában megérkezett a müncheni Építési Bizottság újabb elutasítása, és ennek hatására megszületett az elhatározás, hogy a tervezett János-épületet Dornachban építik fel.

Szeptember 20.-án 18.30 percre tűzték ki az alapkőletételt, ami előtt három nappal Rudolf Steiner elkezdte kiásni a helyet neki. Az ünnepség végül 19 órakor kezdődött csak meg, amikor is elhelyezték a rézből készült, összeforrasztott dodekaédert. Steiner felolvasta az okiratot, amit írt. Ezt is elhelyezték a gödörben. Majd ezt követően beszédet mondott.

Az építész, aki közreműködött az építkezés során, majd Rudolf Steiner halála után a második Goetheanum építését vezette Carl Schmid-Curtius volt. (Hasler, 2010, old.: 77)

Az épület beton alapra épült faszerkezet volt; a kupolák is fából voltak kifaragva. A szimmetriatengelye kelet-nyugati irányú, ahogy a katedrálisokra is jellemző volt.

Az építkezés során körülbelül 6000 ember dolgozott egyszerre. Ezt az 1914-ben kitört első világháború nagyban megnehezítette. Sok munkásnak kellett feladni a munkát és harcolni a háborúban Európa szerte. Továbbá a pénzügyi támogatások száma és mértéke is nagyban lecsökkent. A hátráltató tényezők ellenére példa értékűen dolgoztak különböző nemzetek tagjai békében egymást segítve. Az építkezés elhúzódott ugyan, de sosem állt meg. Az épület végül 1920 októberében lett teljesen kész, amikor egy hetes kurzust tartottak ott. (Hasler, 2010, old.: 75-87)

3. ábra Az első Goetheanum építése közben, 1914 április 1. Forrás: <https://anthrowiki.at/Goetheanum#/media/Datei:Goetheanum-1914.gif>

A Goetheanum épület fontos feladata volt, hogy helyet adjon Rudolf Steiner misztériumdráma előadásainak. (Steiner, Vier Mysteriendramen, 1998) Valamint a vele párhuzamosan fejlődő euritmia előadásoknak is. Az euritmia és a Goetheanum tervezése azonos művészeti impulzusból keletkezett, ahogy erre Steiner is utal (Debus, 2018, old.: 12), ami jól megfigyelhető az épület mozgásszerű formáiban például. Steiner Az emberiség reprezentánsa szobrát is idetervezte elhelyezni. (Hasler, 2010, old.: 87-91) Ezáltal egy összművészeti jelenségről (Gesamtkunstwerk) kell beszélnünk (Gray, "And the building becomes man": Meaning and aesthetics in Rudolf Steiner's Goetheanum, 2010., old.: 1), amiben az építészet, szobrászat, festészet, mozgásművészet, zene és irodalom is megjelenik, mint szerves része az épületnek. (Hasler, 2010, old.: 25-56)

1918-ban kapta végül a Goetheanum nevet, amellyel Steiner arra utal, hogy amit ő szellemtudományos kutatásnak nevez, az Goethe munkásságából nőtt ki. (Steiner, A szellemiség és annak működése, 2019, old.: 44)

Az épületet akkor még nem vette körül annyi épület, mint manapság. Feltűnően emelkedett ki a dombról, ami sokakból kritikát váltott ki az épülettel és a benne működő antropozófiával szemben. Ezeknek hangot is adtak. Akadt olyan helyi lelkész, aki prédikációjában is említi az épületet, mint amit tűzzel kellene elpusztítani. Ez megtörtént 1922 Szilveszter éjszakáján, a szándékosság csak sejthető, konkrét felelősségre vonás nem történt. A keletkezett tűz délutántól kezdve égett, de a falakban, így nem okozott feltűnést. Azonban Steiner esti előadása után az egész lángra kapott. A színes üvegablakok a lángokat is befestették. Steiner egész munkája végleg odaveszett. (Hasler, 2010, old.: 75-79)

1923-ban elkezdett dolgozni az új épület tervein, amit betonból akart megformálni. Ehhez fából faragott ki egy külső makettet. Azonban a nagy terem belsőtereihez például már semmilyen instrukciót nem adott. Az épület 1928-ban épült meg. (Hasler, 2010, old.: 11-13)

6. Goethe metamorfózis-elve az építészetben

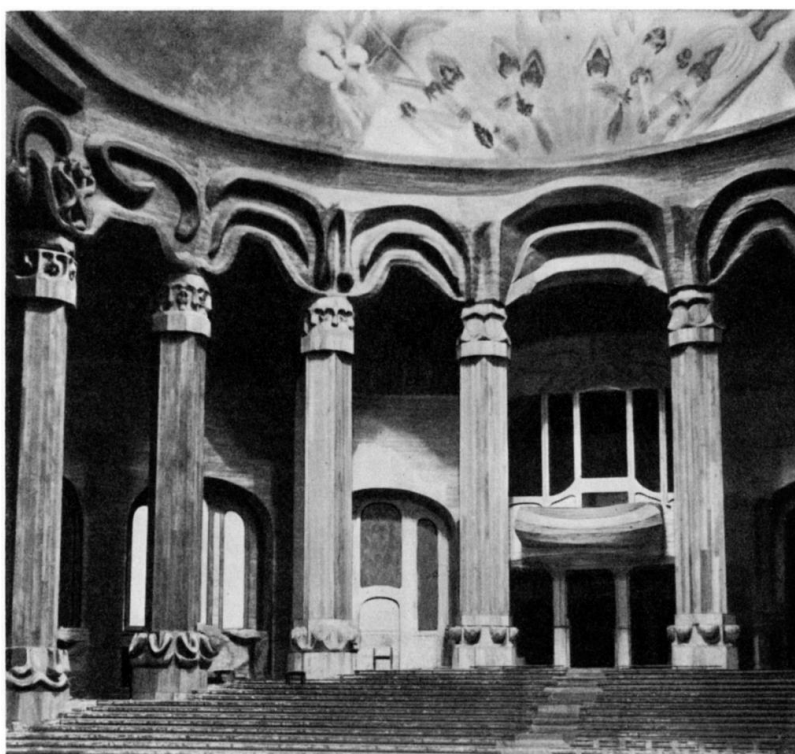
A XIX. században elhaló művészeti stílusok egy új eleven irányzat keresésére ösztönözték a kortársakat: kialakul a szecesszió (Jugendstil= fiatal stílus), amelyben az organikus természet jut kifejezésre a lendületes és áradó formák által. Rudolf Steiner, aki a fiatal korától kezdve mélyrehatóan foglalkozott J. W. Goethe természetszemléletével (Steiner, Életutam, 1999, old.: 112-225), a metamorfózis-elvét (Goethe, 2005, old.: 17-57) művészi módon alkalmazta az építészetben. Ezáltal képes a természeti előképek legyőzésére anélkül, hogy az organikus világ belső törvényeit feladná. Ezek erőit igyekszik megnyilatkoztatni építészetében. Épületet ilyen természeti erők belülről formálják ki, mint ahogyan egy növény növekszik a földből a Nap felé, és hozza létre formáit. A természetnek mélyebb teremtő princípiumát ragadja meg egyesület ezzel annak érdekében, hogy újat még soha nem létezett formát hozzon létre. (Bockemühl, 1995, old.: 46)

A legfontosabb ilyen teremtő princípium a metamorfózis, azaz a törvényszerű alakváltozás, ezt vezeti be Steiner az építészetben, amikor 7 oszlopfőből álló sort formál meg ennek az elvnek megfelelően. 1907-ben a müncheni bérelt kongresszusi terem díszítésére festett oszlopok, mint metamorfózis sorok abban különböznek más forma saroktól, hogy még például a román oszlopfők csak különbözőek, de nincs közvetlen kapcsolat, átmenet az egyes formák között, addig a müncheni

festett oszlopfők formái mindig az előzőből keletkeznek. (Bockemühl, 1995, old.: 46-47)

Egy forma metamorfózisának hét fokát mutatják be az egyszerűtől a bonyolultabb felé és onnan vissza az egyszerűbb forma irányába, ahogy ez a természetben jelenlévő alakváltozások során is megfigyelhető. Az utolsó, hetedik ismét közelít az elsőhöz, mint ahogy egy zenei hangsorban a szeptim az oktávhoz. Ez a belső átélés, ami az alkotásban megjelenik egyszersmind a steineri építészeti szemléletben is meg kell, hogy jelenjen, ha egyáltalán meg akarja érteni ezt az építészeti stílust. Ez nyilvánvaló, hiszen egy művészeti alkotásnál, például zenei műnél is belsőleg át kell élnünk az alkotó és az előadó érzéseinek bizonyos mértékét. Különböző tartalmatlan, csupán külsődleges élvezetté degradáljuk a zenét; és ugyanígy van ez az építészetben is, főleg, ha azt is ilyen belső, organikus törvények szerint hozták létre. (Bockemühl, 1995, old.: 46-47)

Az 1907-ben Münchenben bemutatott festett oszlopok metamorfózis-elve a későbbi Goetheanum épület tervezése során is legfontosabb alapelv maradt. A belsejében található faragott oszlopoknak a kialakítása is ezek szerint történt meg (lásd 4. ábra). Illetve a körülötte lévő épületek forma kapcsolata is ezek szerint lett kialakítva. Megfigyelhető ez az első Goetheanum és a hozzá tartozó kazánház viszonyában: a Goetheanumnak a kettős kupolája a fő formai jellegzetessége, ami ugyancsak megfigyelhető a kazánháznál is, ám itt a kupolák egymástól távolabb kerültek az anorganikus funkciót kifejezve. Ez az alaprajzi helyzetben is megjelenik a Goetheanum kereszt alakú alaprajzának déli traktusa összehúzódva betüremkedik a fűtőház bejárati homlokzatába. Az északi traktus kapcsolata elképzelhető, amint a behúzódás során a fölfelé törekvő kémény képződményévé válik. A kémény formájával utal a funkcióra is. Füstszerű jellegével kifejezi az épület feladatát. A funkcionalizmus szerepe Rudolf Steiner építészetében külön fejezet tárgya lesz még. A kettős kupola metamorfózisa megfigyelhető az un. Üvegháznál (Glasshaus), ahol a Goetheanum különleges, színes üveglakait készítették el. (Bockemühl, 1995, old.: 46-47)

4. ábra Az első Goetheanum nézőterének fotója az oszlopokkal. Fotó készítője és a készítés időpontja ismeretlen. Forrás: https://www.rudolfsteinerweb.com/galleries/First_Goetheanum/Interior/index.htm

Rudolf Steiner a metamorfózis elvezetésével az építészetben természet és építőművészet szellemi kapcsolatát juttatja kifejezésre ezáltal az épület maga is lényyszerűvé válik. Ez a lényyszerűség jut kifejezésre az első Goetheanum alaprajzában (elsődlegesen). Az ember hármastagozódása lett itt művészi megalkotva: fej, mellkas és végtagok. Antropomorf formája természetesen módon nem direktül van belefogalmazva az épületbe. Például nem az arc vagy kéz alakját teszi rá az épületre, hanem ezek alap jellegét fejezi ki formával (lásd fej=kör és kupola).

Rudolf Steiner organikus építészetről egy 1921. december 28-án tartott előadásában így nyilatkozik (Bockemühl, 1995, old.: 47): *“Nem azáltal juthatunk új stílus formákhoz -mint ahogyan a naturisták teszik-, hogy levélszerű vagy virágszerű vagy szarv-szerű vagy szem-szerű formákat utánunk, hanem azáltal, ha saját lelki életünkkel belehelyezkedünk egy olyan belső mozgásba, ami megfelel az organikus világ teremtésének.”* Ebből következik, hogy stílusjegyeket formákat és motívumokat nem vesz át közvetlenül más építészeti irányzattól vagy természeti (növényi, állati vagy emberi) lénytől. Hanem belső életét fejleszti, hogy érzékeny

módon bele tudjon helyezkedni a belső mozgásokban, és ez az élő erő (éteriség) formálja meg az épületet, ami növényi világban is alkot.

“Ha bele helyezkedünk az elevenség természetébe, akkor ténylegesen eljutunk odáig, hogy egy pusztán szellemileg megragadható dolgot valóban úgy kell megformálni, hogy a legváltozatosabb módon ölthessen külső alakot.” (Bockemühl, 1995, old.: 47) A Goetheanum épületében az antropozófia, mint szellemiség ölt külső formát. *“Ez azután-(...)- tovább vezethető a művészet szintjére, és tovább is kell vezetni a művészethez, ha a geometrikus-szimmetrikus-dinamikus építészeti stílus az organikus építészeti stílusba akarjuk átvezetni.”* (Bockemühl, 1995, old.: 47) Steiner így definiálja organikus építészetét, mint ami a geometrikussággal, szimmetrikussággal és dinamizmussal szemben áll. Ez ellentmondásnak hathat, ha megfigyeljük az épületeinek szimmetrikus formáit. Bele kell gondolnunk azonban, hogy az emberi test maga is szimmetrikus vonásokat mutat, de mégsem tökéletesen az. Nem egy merev kimért szimmetrikus alak, hanem egy művészi kialakított forma, ami a hosszú idők során érte el a tökéletességnek ezt a fokát. A második Goetheanum esetében ezt figyelhetjük meg a fő tömegeit szimmetrikusak ám részleteiben különböző formákat hangsúlyoz ki. Például a kelet és nyugati oldal különbözősége. Ez az említett lépés a szimmetrikusból az organikus felé.

“Egy ilyen organikus stílusú épületnél azután az a lényeges, hogy az nem pusztán az egyes részletek ismétlése által válik egésszé, hanem maga egészként egy egység. És így minden egyes tagjának, ami egyik vagy másik helyen megjelenik, olyannak kell lennie, amely csakis ezen a helyen lehet.” (Bockemühl, 1995, old.: 47) Az emberi testhez való hasonlítás itt tovább vezethető, hiszen az emberben is minden egyes részletnek megvan a pontos helye. Máshol nem lehetne; úgy nem tudná ellátni feladatát. A működésében zavar állna be vagy akár teljesen el is halna. Steiner az építészetében olyan egységet próbál teremteni, ami minden egyes részletében kifejezi azt a szellemiséget, amelyből született. Teszi ezt olyan organikus formák megalkotásával, melyeket Goethe természettudományos munkássága inspirált. A természet alapfolyamatait belülről; lelkében élte át. Együtt fejlődött a sarjadó növényvel: virágzott, csírázott és termést hozott vele. Ezáltal fejlesztette a szellemiséget magában olyan szintre, hogy az építészeti formákban bele tudja vinni azt a teremtő erőt, ami például a növényeknél tapasztalt meg.

Így válik érthető válik, miért kapta a Goetheanum épület J. W. Goethéről a nevét. És miként él tovább Goethe természetszemlélete Steiner művészeti alkotásaiban, építészetében. (Steiner, A szellemiség és annak működése, 2019, old.: 44)

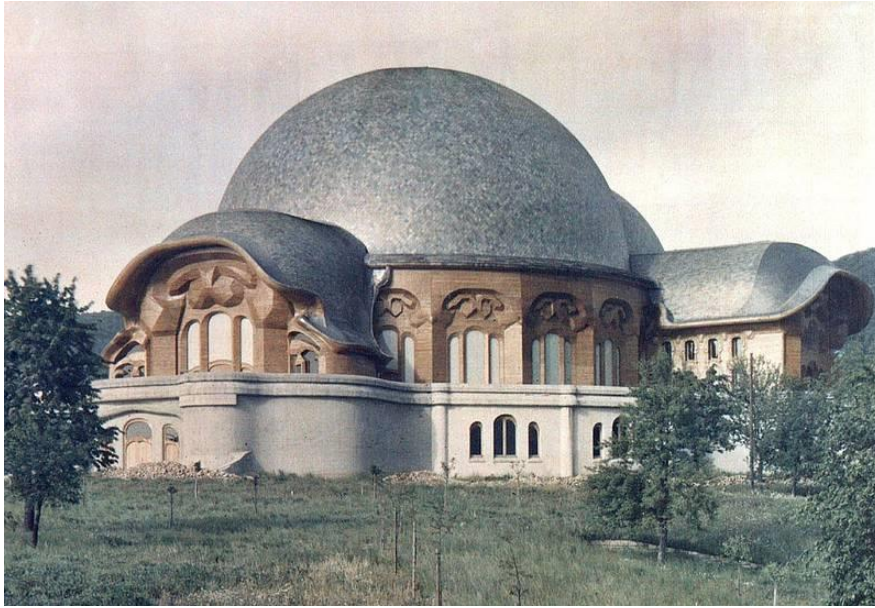
7. Az építészet, mint a szellemiség kifejeződése

7.1. Első Goetheanum

Az első Goetheanum Rudolf Steiner építészetének fő műve. A második építését már csak az elején tudta segíteni. (Hasler, 2010, old.: 11) Fontosnak tartom, hogy ennek vizsgálatára egy hosszabb fejezetben legyen alkalom. Az ismeretszerzést segítik Steiner előadásai, amelyek fő témáit ebben a fejezetben feldolgozom. Illetve magának az épületnek is számos különleges és figyelmet érdemlő részlete, aspektusa van, amit érdemes taglalni ebben a fejezetben.

Rudolf Steiner két előadását tartom kiemelkedően fontosnak az épület megértésével kapcsolatban: az egyiket 1914. június 17.-én, a másikat 1914. június 28.-án tartotta; mindkettőt Dornachban (Steiner, WEGE ZU EINEM NEUEN BAUSTIL «UND DER BAU WIRD MENSCH», 1982, old.: 62-87). Ezekben az előadásokban felvetett témákkal foglalkozom a fejezet első részében. Ahol külön nem jelöltem ott ennek a könyvnek erre részére hivatkozom.

Steiner már az előző előadásában is ebben is hangsúlyozza, hogy mekkora áldozat sokak részéről, hogy ez az épület létrejöhetett. Hálával gondolva mindenkire, akik részt vettek benne. Érthető, hiszen az épület egy igazán közösségi összefogás révén jöhetett csak létre. Rengeteg (kb. 6000) kétkézi munkája révén jött létre. Steiner maga is saját kezével faragta ki a szobrát, illetve az oszlopfőket például, amiben szobrászok, munkások és a tagok aktívan segítettek. Ez az alapjellegzetesége, hogy közösségi összefogás és kétkézi kemény munka eredménye az épület. (Hasler, 2010, old.: 75-92)

5. ábra Az első Goetheanum délnyugati oldala. Fotó készítője és a készítés időpontja ismeretlen. Forrás: https://anthrowiki.at/Goetheanum#/media/Datei:Goetheanum1_color.jpg

Mi a különbség egy olyan épület között, amit egy új szellemi áramlatból alkotva egy új művészeti stílus hozott létre és egy olyan között, amiből ez hiányzik? Az utóbbiak nem képesek “beszélni”. Nem fejezik azt a nehéz emberi munkát, ami létrehozta például az első Goetheanumot. Új szellemi áramlat vagy művészeti stílus nélkül pedig még inkább tartalmatlanná válik. Steiner úgy véli, ha az építészet igazmódon művelik, olyan épületek születnek, melyek megtanítják az embereket szeretni egymást; harmóniában és békében élni. Ezáltal az épületen keresztül az istenek beszélnek az emberekhez. Minthogy az ember gégejével és beszédszerveivel beszélni képes, úgy képesek az istenek a művészet igaz formáin keresztül szólni.

Az építészettörténet során különböző jelentést hordoztak az épületek, templomok. Ezeket is kutatta Steiner a Goetheanum megalkotásához. Ezek eredményeit összegzem most. A görög építészet olyan templomokat hozott létre melyekben az istenek jelen lehettek. A táj is része a görög templomnak; és akkor is teljes, ha ép senki nem tartózkodik benni. A görög építészet megjeleníti a gravitáció erőit; kapcsolatot alakít ki a Földdel. Az istenek menedékhelye, akik a földet, a tájat is az embernek ajándékozták. Így mint a tájjal egységben jelenik meg. Az embereknek nem kellett feltétlenül a templomban belül lenni; kint dolgozva a földeken is egyesülve érezte magát az istenekkel.

A kora keresztény emberben már megjelenik az, hogy a mindennapi életet és munkát elválasztotta a vallási élettől. Az épület is jobban különvált a tájtól, és

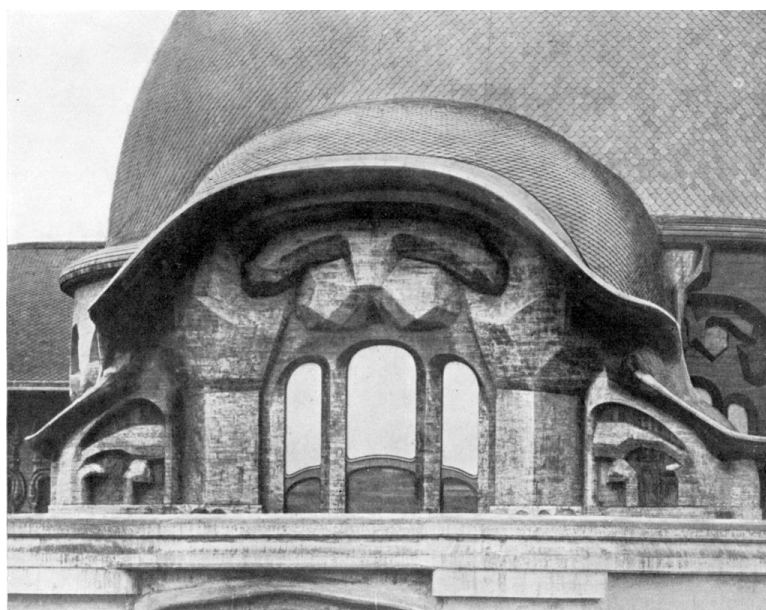
önálló egységet alkot. Az emberek itt összegyűlnek, hogy Istenhez emeljék fel lelküket. A keresztény templomoknak már szerves részévé válik a közösség, akik felépítik. Egy közösségi munka eredménye.

Milyen ezzel szemben a Goetheanum? Ha megfigyeljük a falain lévő motívumokat, látjuk amint ezek az organikus formák kinőnek a falból. A fal nem is fal már, hanem egy élő organizmus. A görög építészet megjeleníti a gravitáció erőit; kapcsolatot alakít ki a Földdel. Steiner építészetében a formák a falból, mint talajból növényként nőnek ki. Ezáltal kapcsolatot hoz létre az organikus természeti világgal. A színes üveglablakokon megjelenő rajzok is így kelnek életre a fény által.

Ha gondosan figyelünk a növények éteri formáira, és ezekből alkotunk egy épülete, állítja Steiner, akkor ugyanúgy alkotunk, ahogy a természet létrehozta gégénket, hogy beszélhessünk. Ezen formákon keresztül pedig az isteni világ beszél hozzánk. Ebből gondolatból lettek kialakítva a Goetheanum falait díszítő formák.

Ha a görög templom az istenek lakhelye; a keresztény templom azokat veszi körbe, akik egyesülve érzik magukat Isten nevében, akkor mi a Goetheanum épülete? Steiner ezt az alaprajzzal és a kerek formákkal próbálja kifejezni. Az épület két kupolája két teret hoz létre, amik építészeti szempontból azonban egyenértékűek. Mint ahogy egy keresztény templomban is egyformán fontos a szentély és a gyülekezeti tér. A különbség a dimenzióiban jelenik meg. A nagyobb kupánál a fizikai van túlsúlyban; a kis kupolánál pedig a szellemi próbál jobban érvényesülni. Ez a forma fejezi ki a törekvést egy magasabb rendű felé. A törekvést, hogy egy olyan szervet hozzon létre, amin keresztül az istenek tudnak beszélni az emberhez. Ez Steiner szerint a jelentősége az épületnek.

A beszédsszerveinkben is minden egyes részletnek megvan a maga helye, különben nem tudnánk beszélni. Ily módon épületében is minden formának minden részletnek különleges és fontos helyet teremt. Semmi nem áll csak úgy magában; egyik forma alakul át a másikba. Ha egy formának három része van, akkor a középső rész összeköti a kettő szélsőt, mint például az ajtóknál és ablakoknál látható ez a Goetheanumban (lásd a 6. ábra) Erre már utaltam, mikor a hármas tagozódás megjelenését vizsgáltam az épületben. (lásd 6. fejezet)

6. ábra Az első Goetheanum nyugati bejárat feletti ablakai, 1921. Forrás: https://www.rudolfsteinerweb.com/galleries/First_Goetheanum/Exterior/index.html

Steiner építészetében a formavilág mellett különlegesen érdekesek a színes üveglablakok. Ezeket új eljárással hozták létre, és fontos jelentéssel bírnak az épület egészében. Az ún. Üvegházban (Glashaus) dolgozták ki őket. A kilenc ablak közül a nyugati bejárat fölötti piros. Az északi és déli falakon található négy pár pedig: zöld, kék, lila és rózsaszín. A mintákat egy új technikával vésték bele az ablakokba, amit Rudolf Steiner talált fel. A véséshez szilícium-karbidot használtak, ami majdnem olyan kemény, mint a gyémánt. A technológia lényege az, hogy megvésték az ablakok egyes részét. Különböző vastagságú üveg felületeket kaptak. A fény a vékonyabb részeken könnyebben beáramlott, mint a vastagabban. Így maga a fény hozta létre a formákat, rajzokat és motívumokat, amiket belekarcoltak. (Schmelzer, 2013, old.: 2-5) Ezáltal próbálta Steiner kifejezni a külső és a belső világ kapcsolatát, ahogy erre előadásában is utalt.

Ahogy a görög templom az istenek lakóhelye a román vagy gótikus templom a közösségi szellemnek a lakhelye, úgy Steiner szerint a jövő épületeinek olyannak kell lennie, hogy maga az isteni szféra beszéljen azokon keresztül. Ezt próbálta ő is megvalósítani az első Goetheanum építése során. Azzal, hogy új formákat hozott létre, amik képesek kifejezni az antropozófia szellemiségét.

Hogyan tud egy forma beszélni? Egyes formák mit fejeznek ki? Milyen hatással vannak az emberre? Erre kereste Steiner választ, amikor az első Goetheanum tervezésén dolgozott. Ezeknek az eredményeit egy előadásában össze is foglalta. Erről legyen most szó!

Rudolf Steiner az első Goetheanum épületével azt akarja kifejezni, ami a jövő építésze számára lesz jelentős. A görög templom alakjával kifejezi azokat gravitációs erővonalak, amik hatnak a térben rá. Kapcsolatban van a Földdel és a tájjal. Olyan, mint egy oltár, amit az egész környezete, mint a templom vesz körül. A Goetheanum épületénél már nem csak a föld nehézségi ereje jelenik meg a falak, hanem élő formák jelennek meg rajta. Ezek az organikus, faragott formák egy mozgást jelenítenek meg. Az áramlat pedig nyugatról keletre megy. (lásd 7.3. fejezet) Ha az ember az épületben van őt is egy belső mozgásba hozza.

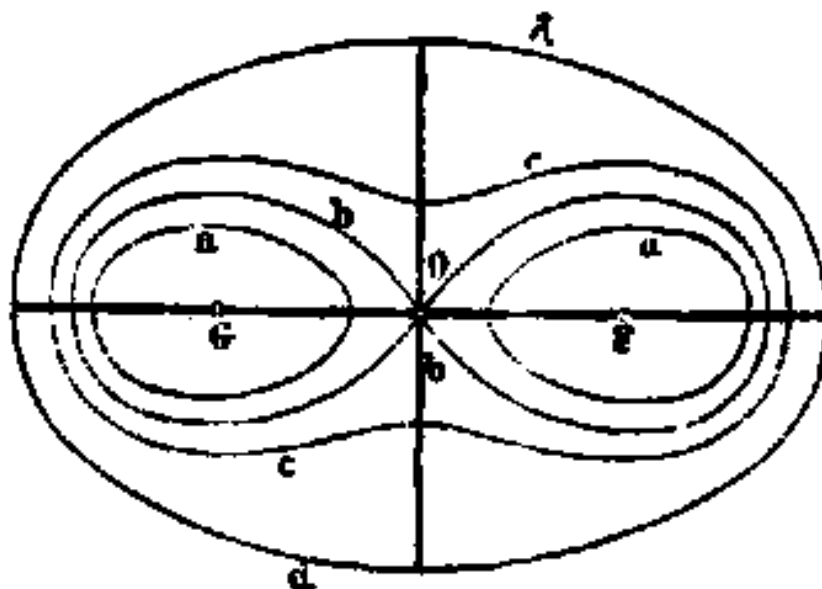
Steiner reprezentálja, miként tud egy forma egy szellemi tartalmat kifejezni. Példának az Ént, mint olyant veszi. Milyen forma fejezi ki az Ént? Ha matematikailag gondoljuk el, akkor a tökéletes kör jól megjeleníti az egyént. Elkülönít egy teret, hangsúlyos belső részt hozva ezzel létre. További körvariációkat hoz Steiner, amivel finomítja és gazdagítja a formai kifejezés lehetőségeit ezen a példán. Ha az én a világgal szembe kerül, ez az interakció, hogy fejeződik ki a körön.

Steiner számára az építészetben fontos volt, hogy a geometriai formák miként hatnak az emberre, A szemlélő számára milyen érzetet kelt, ha bizonyos íves geometriai alakzatokat lát egy épületen. A gondolatmenete újfent a körből indul ki. A legegyszerűbb definíció, amivel megragadhatjuk a kört, mint geometriai formát: egy adott ponttól egyenlő távolságra lévő pontok halmaza. Steiner szerint azonban ezt más szemszögből is meg kell tudni ragadni, ezért további formákat hoz fel, és vizsgál meg geometria, matematikai szempontból.

Az ellipszissel kezdi, aminél már nem elegendő egy ponttól mért távolságokat figyelembe venni. Az ellipszist a két gyújtópontja definiálja. A következők szerint: azon pontok halmaza az ellipszis, amik a gyújtópontoktól mért távolságuknak az összege állandó. Itt már valamivel összetettebb formával van dolgunk, aminél az átgondolása is több gondot igényel.

Érdemes azonban tovább menni, és megnézni, milyen forma keletkezik, ha nem a távolságok összege, hanem különbsége az állandó. Ekkor a hiperbolát kapjuk. Ezt már csak bizonyos geometriai előtanulmányok után tudja az ember elképzelni, és tudatosá tenni.

Nézzük meg, mi történik, ha tovább menve ezen a logikán, a távolságok szorzata állandó! Ebben az esetben már egy egészen komplex görbével találjuk magunkat, a Cassini-görbével. Ennek az elképzelése már komolyabb matematikai tudást igényel. Az egyszerűség kedvéért itt csak ábrán szemléltetem, hogy milyen görbe keletkezik (lásd 7. ábra).

7. ábra A Cassini-görbe szemléltetése. Forrás:
<https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/c-4B61/cassini-fele-gorbe-5042/>

Innen közvetlenül adódik a kérdés, mi történik, ha a hányados állandó. Tehát két ponthoz mért távolságokat elosztva mindig ugyanazt kapjuk. Itt visszakerülünk a kiindulópontához, a körhöz. Ez sokak számára matematikailag és geometriai elképzelése már nem követhető. Azonban Steiner állítása szerint az asztrálestében a szemlélő, amikor egy ilyen formát lát, elvégzi ezeket az alpműveleteket. Mindig ugyanazt az eredményt kapva egyfajta jó érzést keletkezik az emberben. Rudolf Steiner erre alapozva az első Goetheanum belső és külső formáinak megalkotásakor előszeretettel alkalmazta ezeket a négy alpműveletből kiinduló görbét.

Látni kell, hogy Steiner építészetében mekkora szerepe van az ember belső világának. Közvetlenül hat ránk, megszólítja belső lényünket. Az ember ilyen az építészetben általában csak szakrális épületeknél érez. Tévesen ezért sokan a Goetheanum épületét is templom épületnek tartják, ami valamilyen kultuszt szolgált. Ez azonban csak ebből az érzetből keletkezik.

A Goetheanum épülete kulturális célokat igyekezett volna kielégíteni. Illetve a második teszi ezt a mai napig is. Pontosan fogalmazva előadások, színpadi produkciókat és konferenciákat értek ezalatt.

Ellenvetésül valaki felhozhatná, hogy például Rudolf Steiner misztérium drámái pont ilyen újkori kultusz elemei lennének vagy akár az eurímia előadások is. Aki ezt állítja nyilvánvalóan nem olvasta, illetve nem ismeri Rudolf Steiner színpadi műveit, sem az euritmiaát. Ugyanakkor azt is állíthatná, hogyha egy koncertre megy,

akkor valami liturgiában vesz részt. Még ha egy zenei mű vallásos mű is, példának okáért vegyük Beethoven Missa Solemnisét vagy Brahms Német requiemét, akkor is elsősorban művészi értékük és kulturális jelentőségük miatt hallgatjuk. Nem azért, mert valami szertartásban szeretnénk részt venni. Hiszen mindkettő túlmutat ezen.

Ugyanez a helyzet áll fenn a Goetheanum esetében is. A benne folytatott tevékenységek túl emelkednek a világi vagy profán szinten, de ahelyett, hogy a vallásos irányba orientálódnának, a művészi és kulturális életet emelik ki a profánból. Itt ellenvetésül hozhatná valaki, hogy egy nagyszerű templom épület is túl emelkedik a vallásos jelentőségen, és művészileg válik jelentőssé elsősorban. Ez nyilvánvalóan igaz, de figyelmen kívül hagyja azt, hogy egy templomnál elsősorban minden a liturgia köré összpontosul. Ez a határozza meg az épület alapvetően. Addig a Goetheanum esetében nem egy vallásos, hanem művészi és tudományos közeg határozza meg alakját és méreteit. (Hasler, 2010, old.: 7-13) A művészet, tudomány és vallás természetesen a való életben folyamatos interakcióban vannak egymással. Nem választhatjuk szét őket teljes biztonsággal. De a hangsúlyt tudni kell hova tenni. A funkció a Goetheanum esetében egy oktatási és kulturális intézmény; ezt fontos figyelembe venni a továbbiakban is.

7.2. Második Goetheanum

Az első Goetheanum tisztázatlan körülmények között leégett 1922. december 31.-én. (Hasler, 2010, old.: 18) Rudolf Steiner és az egész antropozófiai mozgalom sok éves munkája és törekvése úgy tűnt teljesen odaveszett. Azonban Steiner már másnapi előadásában új ötleteket ad egy következő épület létrehozásához. Az épülethez 1923 tavaszán már fából makettet készített. Betegségének súlyosbodása miatt már egyre kevésbé tudott részt venni az épület létrehozásában. Sok mindenhez nem tudott már instrukciót adni. Az épület végül jóval Steiner halála után épült csak fel 1928-ban. (Hasler, 2010, old.: 18-23) A tanulmányomban erre a tényre különösen szeretném felhívni a figyelmet: az épületnek csak a külső formáját határozta meg konkrétan Steiner, a belső terek kialakítása már nem tőle származik (Hasler, 2010, old.: 18-23). Ezt figyelembe kell venni, nem beszélhetünk itt már tisztán Rudolf Steiner építészetről. Ez a különbség az első és a második Goetheanum között.

Azok az építészeti alapvetések melyeket Steiner az első Goetheanummal kapcsolatban elmondott itt is megfigyelhetők. Az organikus formavilág tükrözi a goethei metamorfózis-elv építészeti alkalmazását. (Hasler, 2010, old.: 14-17) A második épület az első metamorfózisaként is értelmezhető (Kaesbach, 2021). Kifejezi azt a változást, ami az antropozófiában és annak a megítélésében változott az eltelt idő alatt. A fa építőanyag helyett a betont alkalmazták- akkor innovatív

módon komplex, expresszív és formavilág megalkotásához-, ami megmutatja, hogy egy eleinte kisebb közösség miként áll ki a világba, megmutatva integritását. Teszi ezt oly módon, hogy a támadásoknak is ellen tudjon állni (lásd tüzzel szemben).

8. ábra A második Goetheanum nyugati bejárat felől, 2005. Fotó: Roland Halfen. Rudolf Steiner Archiv, Dornach. Forrás: <https://www.rudolf-steiner.com/wp-content/uploads/2020/10/Zweites-Goetheanum-2015-Photo-R.Halfen-Bestand-Rudolf-Steiner-Archiv-Dornach-1-scaled.jpg>

Rudolf Steiner építészetében a második Goetheanumnál erőteljesebben megjelenik a tájjal való közvetlen kapcsolódás. Megfigyelhetjük, amint formái hogyan hasonulnak a fölötte fekvő Gempen hegyhez (lásd 9. ábra). (Bockemühl, 1995, old.: 49)

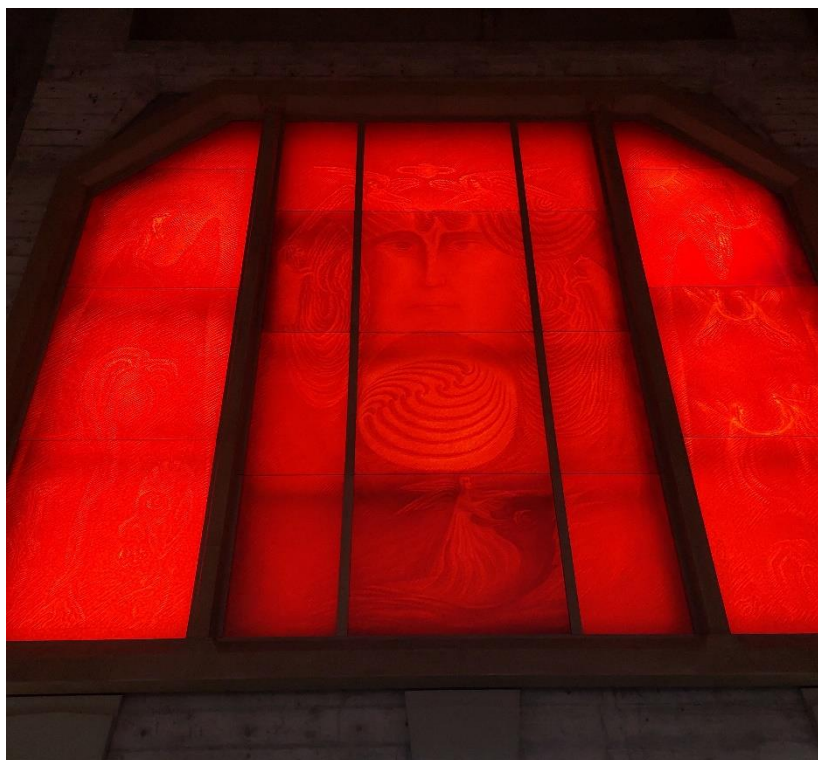

9. ábra A második Goetheanum a Gempen hegytel a háttérben. Forrás: [https://static.goetheanum.ch/assets/medias/Nachrichten/1000x1000_crop_center_center_75_none/Dornach Goetheanum Switzerland Tourism Raffael Waldner Das Goetheanum.jpg](https://static.goetheanum.ch/assets/medias/Nachrichten/1000x1000_crop_center_center_75_none/Dornach_Goetheanum_Switzerland_Tourism_Raffael_Waldner_Das_Goetheanum.jpg)

A második Goetheanum méreteiben is kimagasló volt abban az időben. A legnagyobb hosszúsága a terasszal együtt 92 méter. A legnagyobb szélessége szintén a terasszal együtt számítva 85 méter. A legnagyobb magassága 37 méter. A belső terei összeadva 110 ezer köbméter tesznek ki, ami körülbelül 160 közepes családháznak felel meg. A beton mennyisége, amit felhasználtak az építkezés során 15 ezer köbméter. (Hasler, 2010, old.: 22) A színpad méretei is kimagaslók: 19,4 méter a mélysége, 23 méter a szélessége és 21,4 méter a magassága. Ezekkel 1960-ig a legnagyobb színpaddal rendelkezik Európában. Csak ezután kezdenek ennél nagyobbakat építeni. (Hasler, 2010, old.: 50-51) A nagy terem 1000 ülőhellyel rendelkezik, ami viszont az 1928 szeptemberi megnyitás alkalmával kevésnek bizonyult, így minden programot kétszer kellett megtartani. (Hasler, 2010, old.: 11)

Az építési technológiája is innovatív. Ez volt az első ilyen méretű épület, amit betonból építettek szabadon formált művészi alakban. A vasbetonnal való építészet kezdetleges volt még ekkor, a második Goetheanum épülete is jó példával szolgált arra milyen óriási lehetőségek vannak még benne a jövő számára. (Hasler, 2010, old.: 11)

Az összművészeti alkotás, mint olyan itt megjelenik. Három fő dolgot fejez ki az épület belsőépítészeti és festészeti megoldásaival. Az oszlopok megjelenítik az egész kozmosz és a Föld fejlődését. A mennyezeten látható festmények összesége az emberiség fejlődését jelenítik meg a különböző kulturkorszakokon keresztül. A színes üveglablakokra karcolt művészi rajzok pedig az ember belső fejlődését mutatják be a magasabb megismerés felé (lásd 10. ábra). (Hasler, 2010, old.: 32-47)

10. ábra A második Goetheanum nyugati kapuja felett található vörös üveglak, 2022. június. Fotó: a szerző saját tulajdona.

7.3. A keleti és a nyugati kultúra kifejeződése a tájolásban és formaalkotásban

A Goetheanum épületeknél fő jellegzetesség a kelet-nyugati tájolás és szimmetriatengelyében ezt a kettős áramlatot fejezik ki. Az akarat és bölcsesség megjelentése ez. A keletről az akarat és nyugatról a bölcsesség áramlata mutatkozik meg. (Debus, 2018, old.: 13-15) A keleti oldalra került volna Steiner Az emberiség reprezentánsa szobra, amely lendületes, előre haladó mozdulatával az akaratit áramlatot fejezi ki; keletről nyugati irányba. A nyugati oldalon a főbejárat felet

pedig a vörös üveglablak található, melynek témája az ember önismerete, és az ehhez kapcsoló felelőségteljes emberré válás felé. Ebben a bölcsesség vagy tudásáramlata nyilatkozik meg; nyugatról kelet felé. (Debus, 2018, old.: 14) „Keletről érkezett a hírüladás fénye és igéje. Keletről vonult nyugatra, a négy evangélium négyszer hírül adva, várva, hogy nyugatról eljön a tükör, amely kiegészíti tudással azt, ami még csak hírüladás a négyszer elhangzott kozmikus Igében.” Mondja Rudolf Steiner ezzel kapcsolatban 1913-ban. (Steiner, Mantrische Sprüche. Seelenübungen II., 1999, old.: 346)

Ezt az anyagválasztás is kifejezi keleten szilfából kifaragott szobor, míg nyugaton az anyagi jelleg háttérbe szorul és a beeső fény fejezi ki a tudás áramlatát; mint a megismerés világító fénye. A második Goetheanum két homlokzatán is megfigyelhető ez a két ellentétes kulturális vonulat. Keleten merevebb, statikus formavilág. Nyugaton pedig dinamikus, mozgalmos homlokzatot figyelhetünk meg.

1923-ban az Antropozófiai Társaság újraszervezése során, az un. Alapkö-spruchban szintén megjelenik ez a két áramlat:

„ Mert körülötted Krisztus akarata a lelkeket figyelemben részesítve

Uralkodik a világ ritmusaiban.

Ti, fény szellemei,

Amit a Nyugat formál,

Azt Keletről tüzesítétek át;

Ez így hangzik:

Krisztusban életté lesz a halál. ” (Debus, 2018, old.: 15)

8. A funkcionalizmus szerepe

A rohamosan fejlődésnek indult technika az építészetet is új feladatok elé állította a 19. században. A gépeknek, futószalagoknak kellett gyárat, raktárat építeni; vagy olyan iroda épületet emelni, melyben a dolgozó embereket is a gépesített világ határoz meg. Ez az ipari, technikai jelleg ellenségesen és pusztítóan hat a természeti környezetre. A természet alatti világ nyilatkozik meg bennük. A századforduló építészete ehhez keresett egyfajta józan stílust. 1911-ben Walter Gropius (1883-1969) építette az első ilyen modern stílusú gyárépületet (1911). (Bockemühl, 1995, old.: 48)

Ezek a díszítés nélküli, kubista épületek jól kifejezik a technikai világ jellegét; így megalakul a funkcionalizmus. Azonban csak később tűnt fel, hogy ez kocka/doboz

épületek egységesítően mindenféle funkció burkává váltak, és az épület sajátos feladatához már semmi közük sincs. (Bockemühl, 1995, old.: 48)

A második világháborút követően jelentős építészek igyekeztek a valódi funkcionalizmus megteremtésére, azzal kísérletezve, hogy látható kifejezést adjanak az épület céljának. Ismertté vált ezek közül Eero Saarinen (1910-1961) New York Kennedy repülőtérén épített fogadóépülete (1961). Kettős szárnyas alakja kifejezi a légi közlekedés mivoltát. Kifejezi az technikai jellegét, de művészi formálás révén nem válik embertelenné. (Bockemühl, 1995, old.: 48)

Ezt tette Rudolf Steiner is az első világháború alatt, amikor a Goetheanumhoz tartozó kazánház épületét tervezte meg (lásd 11. ábra). Ahelyett, hogy a tájat eluraló, ronda gyárkéményt építettek volna, egy olyan beton kéményt alakított ki, amely szarv-szerű formájával megfelel az funkciójának. Megjelenítik a felcsapó lángokat. A fűtőház kerek formáival finoman utal a vízgőz fűtésre. A két kupolájával művészi kapcsolatot hozott létre a főépülettel. (Hasler, 2010, old.: 68)

11. ábra A kazánház fotója, 1914. A fotó készítője ismeretlen. Forrás: http://www.rudolfsteinerweb.com/galleries/Other_Buildings/

Az 1921-ben épített transzformátor állomás egészen más technikai feladatot lát el. Ennél fogva az elektromosság funkcióját kifejező alakot kapott. Szögletes formáival, átmenet nélküli kiugró részeivel és a behajló ablakzáradékokkal azt az

érzést keltik, hogy mindegyik része 90 fokkal elfordítható. Akárcsak egy elektromos kapcsoló, anélkül az egész alakját megváltoztatná. (Bockemühl, 1995, old.: 48)

A harmadik ipari jellegű épület 1924-ben épült, és a Philosophisch-Antroposophischer Verlag részére. A kiadó raktárjának épült, hogy ott tárolják a Berlinből Dornachba költöztetett könyvállományukat. Nyomdagépre emlékeztető formája, a horizontális irány hangsúlya és a nyomott, mozdulatlan alak megfelel a könyv raktározás funkciójának. (Bockemühl, 1995, old.: 48)

Rudolf Steiner építésze leküzdi a “nemzetközi stílus” egyhangúságát. A tájjal és környezettel, valamint a funkcióval is harmonikus egységet keresett. Törekedett építészetét kulturális, szellemi szinten tudatosan és művészien elhelyezni, úgy hogy a jövő számára is inspirációval szolgálhasson. (Bockemühl, 1995, old.: 48)

9. Összegzés

Az írásomban igyekeztem bemutatni egy olyan építészetet, aminek jelentőségét és hatását tekintve kikerülhetetlen. Azonban ennek a tudományos kutatása ehhez képest csekélynek mondható. Ez véleményem szerint adódik egyszer abból, hogy Steiner építésze nagyban eltér a főbb építészeti áramlatoktól, amik azelőtt megjelentek. Másodsor egy sokrétű és terjedelmes szellemi háttérrel rendelkezik, ami szorosan kapcsolódik a művészeti szemléletéhez. Ebből következik, hogy egy nem felszínes, valódi tudományos munka során elkerülhetetlen ennek tanulmányozása is. Erre nem sokan vállalkoztak vagy ezzel kapcsolatban pontos fogalmakig nem jutottak, ami tudományos szempontból nem vagy esetleg csak kis részben használható. Illetve Steiner az élet számos területére kiterjedt munkássága mellett ez nem kapott elegendő figyelmet.

Az életrajzi háttér és antropozófia szellemiségének bemutatása, felvázolása után lehetőség volt megismerni az Steiner Goetheanum épületeinek történetét. Ezzel arra szerettem volna rávilágítani, hogy miként nőtt ki Steiner építésze abból a szellemiségből, aminek életét szentelte.

Ezt követően Rudolf Steiner építészetének úgymond alaptulajdonságaira, formaalkotásának alapelveire hívtam fel a figyelmet. Fontos ismernünk Steiner természettudományos gondolkodásának előzményét. Goethe: A növények metamorfózisa (Goethe, 2005) olyan természet szemléletet adott, amiből Steiner egy új művészeti gondolkodást alakított ki.

Miután tanulmányomból kiderült miként kapcsolódik Goethe személye a Goetheanum épületeihez és Steiner építészetéhez, meg kellett ismernünk ezt a két épületet. Itt ismertettem az épület tulajdonságait és miként helyezte bele Steiner a tájon túl a kulturális, szellemi áramlatokba, amik keletről és nyugatról érkeznek.

Ezek az épületek egy összművészeti alkotásként értelmezhetők, így a festmények, ablakokon látható rajzok jelentéséről is szólni kellett.

Az első Goetheanum megépítése során Steiner még aktívan részt tudott venni minden munkában. Az épület leégését követően betegsége súlyosbodott. A második Goetheanum építéséhez a koncepciót, egy 1:100-as maketten megadta, de már az épület megépülését nem érte meg. Láthatjuk, miként mutat már túl életén az az építészeti impulzus, amit Steiner elindított.

Rudolf Steiner építészetének hatása jelentőségét láthattuk ebben az írásban is. Tudni kell azonban, hogy Steiner építészeti és művészeti impulzusa már több 100 éve folyamatosan világszerte jelen van, mint antropozófus művészeti stílus. Illetve megjelenik folyamatosan más művészeti stílusokat inspirálva. Ezeknek a széles körű hatásoknak a vizsgálata külön kutatási terület, amire itt csak utalni tudok.

A következőkben egy ilyen magyar vonatkozást szeretnék kiemelni. Makovecz Imre építészetét mutatom most be a steineri építészettel való kapcsolatában.

10. Rudolf Steiner hatása Makovecz Imre építészetére

Makovecz Imre korai építészetében sok hasonlóság figyelhető meg Rudolf Steiner második Goetheanum épületével. Ugyanazok az expresszív formák jelennek meg; mintha az épületet egyfajta belső erő alakította volna ki. A hasonlóság jól megfigyelhető a berhidai vendéglő esetén (lásd 12. ábra) (Gerle, 2015, old.: 12) Az 1976-ban Hajdúszoboszlón tartott kiállításon Makovecz szellemi forrásait bemutató tablón Rudolf Steiner mindkét Goetheanum épülete szerepel; egy magyar parasztház, Bretagne-i kisváros és Frank Lloyd Wright építésze mellett. (Gerle, 2015, old.: 66)

12. ábra Makovecz Imre berhidai vendéglőjének vegyes technikával készült távlati képe. Forrás: <https://makovecz.hu/utak/epuletek/berhida-vendeglo/>

Makovecz számára Steiner építésze és antropozófiája az „életének tengelyét” jelenti 1959-től. Az antropozófiát tekinti olyannak, mint amira az egész tevékenysége felfűződik. (Makovecz, 1980) Ezért egyértelműen szükség van Steiner építészetének és szellemiségének megértése, ha bármit is meg akarunk érteni Makovecz Imre építészetéből.

Makovecz nem csak az építészetben kapcsolódott Steiner művészeti impulzusához, hanem a mozgáskísérletében is rá támaszkodik. Az euritmia mozdulatait használja fel a tanulmányához. Euritmia előadást Makovecz Imre 1964-ben a Goetheanumban látott, ahol Shakespeare Vihar című drámáját adták elő. (Gerle, 2015, old.: 101) Ez inspirálja, hogy saját maga is kísérleteket végezzen a mozgással, és ezt az építészetében is felhasználja.

Pályája kezdetén igyekezett Steiner Svájcban látott épületeihez hasonlót tervezni, ám ettől később eltávolodott saját stílusát kereste. Bár elismeri, hogy ezek tanulmányozásából sokat tanult, és ez vezette őt tovább saját stílusának keresésében. Illetve a magyarság kérdései is az antropozófia által ébredtek fel benne. (Gerle, 2015, old.: 156-157)

Makovecz magáénak vallja Rudolf Steiner antropozófiáját, azonban az antropozófia megvalósításától és a Steinert utánozó építészettől elhatárolódik. (Gerle, 2015, old.: 165-167) Erik Asmussen (1913-1998) dán antropozófus építésszel azonban jó barátságban volt és tisztelte munkásságát. (Sonne-Frederiksen, 2013/4)

Egyfelől sokszor kritikát fogalmazott meg az Antropozófiai Társaság vagy a Waldorf iskolák működésével kapcsolatban. Másfelől folyamatosan igyekezett kapcsolódni ezekhez; illetve gondolkodás módjában is folyamatosan az antropozófia tanításait fedezhetjük fel. Ez a helyzet végül odáig fokozódott, hogy Makovecz Imre kilépett az Antropozófiai Társaságból. Ezt hibájának és nem saját eredményének tekintette. Rudolf Steiner szellemiségének félreértése miatt neheztelt az antropozófiai alapokon működő intézményekre. (Gerle, 2015, old.: 237-238)

Azonban Rudolf Steiner építészetéhez és gondolkodásához élete végéig hűmaradt. Az első Goetheanum dupla kupolás kialakítását használja fel a Stephaneum tervezésénél. (Gerle, 2015, old.: 279) Makovecz Imre építészetének kutatása a steineri építészet szempontja szerint fontos feladat lenne. Ehhez igyekezett ez a tanulmány hozzájárulni azzal, hogy a főbb összefüggésekre felhívta a figyelmet.

Rudolf Steiner építésze és annak sokféleképpen megjelenő hatása egy olyan izgalmas és jelentős kutatási téma, ami nem csak az európai, hanem -mint láthattuk- a magyar építészet számára is nagy jelentőséggel bír.

11. Irodalomjegyzék

- Bockemühl, J. (1995). *Életösszefüggések*. (Á. Kádas, Ford.) Budapest: Ita Wegman Alapítvány.
- Davy, J. (dátum nélk.). *Rudolf Steiner A Sketch of His Life and Work*. Letöltés dátuma: 2022. 11 06, forrás: <https://centerforanthroposophy.org>:
<https://centerforanthroposophy.org/about/rudolf-steiner/>
- Debus, M. (2018). *Az euritmia lénye*. (G. Wirth-Veres , Ford.) Budapest: ABG Rent Kft.
- Fäth, R. J. (2022). *Aenigma antropozófus művészet*. (T. Nagy, Ford.) Budapest: Genius Kiadó és Napút Művészeti Akadémia.
- Gerle, J. (Szerk.). (2015). *Makovecz Imre tervek, épületek, írások*. Budapest: epl Kiadó.
- Goethe, J. W. (2005). *A növények metamorfózisa*. (M. Hegedűs, Ford.) Budapest: Pisztráng Kör Waldorf Természetvédő és Természetjáró Egyesület.
- Gray, F. (2010. Április). *RUDOLF STEINER: Occult Crank or Architectural Mastermind?* Letöltés dátuma: 2022. 11 09, forrás: researchgate:
https://www.researchgate.net/publication/238401736_Rudolf_Steiner_Occult_Crank_or_Architectural_Mastermind
- Gray, F. (2010.. 03. 30.). *"And the building becomes man": Meaning and aesthetics in Rudolf Steiner's Goetheanum*. Forrás: <https://www.researchgate.net/>:
https://www.researchgate.net/publication/238401736_Rudolf_Steiner_Occult_Crank_or_Architectural_Mastermind
- Grosse, R. (2013). *A Karácsonyi Ülés*. (G. Wirth-Veres , Ford.) Budapest: ABG Rent Kft.
- Hasler, H. (2010). *The Goetheanum*. Dornach: Verlag am Goetheanum.
- Juhász, J. (2022). *Rudolf Steiner*. Letöltés dátuma: 2022. 10 31, forrás: antropozofia.hu:
<http://antropozofia.hu/rudolf-steiner/>
- Kaesbach, R. (2021. November 30). *Die Entwicklung in der Gestaltung der Planetenkräfte vom ersten Goetheanum, über die sieben Nebenbauten, bis zum zweiten Goetheanum und weiter in die Zukunft. Ein Weg von Innen nach Außen*. (R. Kaesbach, Előadó) Goetheanum Bildende Künste, Dornach, Dorneck, Svájc. Letöltés dátuma: 2022. November 9, forrás:
<https://goetheanum.tv/programs/erste-goetheanum-rudolf-kaesbach-b77793?categoryId=100785>

- Makovecz, I. (1980. December 6). Beke László Interjúja. *Népművelődési* 81. (L. Beke, Kérdező:)
- Matsui, M. (2011.. 01. 27.). *Rudolf Steiner and The Associated Manufacturers: Architectural Principles and Design Methods on The Associated Manufacturers*. Letöltés dátuma: 2022.. 10. 28., forrás: Issuu: <https://issuu.com/minorumatsui/docs/steiner-and-manufacturers>
- Meyer, T. (Szerk.). (2007). *Egy élet a szellemért*. Budapest: Arkánium Szellemi Iskola.
- Mezei, O. (1998). *Járjak-e a Waldorf-úton? Előadások Rudolf Steiner pedagógiájáról*. Budapest: magánkiadás.
- Mihálcz, D. (2012.). *Száz éves az euritmia*. Letöltés dátuma: 2022.. November 9., forrás: euritmia.hu: <https://euritmia.hu/mihalcz-dora-szaz-eves-az-euritmia/>
- Rittelmeyer, F. (2011). *Sorsdöntő találkozásom Rudolf Steinerrel*. Budapest: Genius Kiadó.
- Schmelzer, A. (2013). *Goetheanum Glass Windows*. Dornach: Verlag am Goetheabun.
- Sonne-Frederiksen, N. (2013/4). Száz éve született Erik Asmussen. *Országépítő*, 36-41.
- Steiner, R. (1998). *Vier Mysteriendramen*. Dornach: Rudolf Steiner Verlag.
- Steiner, R. (2003). *A magasabb világok megismerésének útja*. Budapest: Genius Kiadó.
- Steiner, R. (2006. Január). Memorandum. *Közép-európai memorandumok*. (K. Kádas, Ford.) Ispánk: Non-Nobis Alapítvány.
- Steiner, R. (1982). *WEGE ZU EINEM NEUEN BAUSTIL «UND DER BAU WIRD MENSCH»*. (H. Collison, Ford.) Dornach: RUDOLF STEINER VERLAG.
- Steiner, R. (1999). *A mezőgazdálkodás gyarapodásának szellemtudományos alapjai*. (O. Mezei, Ford.) Budapest: Genius Kiadó.
- Steiner, R. (1999). *Életutam*. (Z. Dalmai, Ford.) Budapest: Genius Kladó.
- Steiner, R. (1999). *Mantrische Sprüche. Seelenübungen II*. Dornach: RUDOLF STEINER VERLAG.
- Steiner, R. (2006). *A szociális kérdés lényege*. (Hegedűs Miklós, Ford.) Budapest: Új Manifest Kiadó.
- Steiner, R. (2011). *A művészet küldetése a világban*. Budapest: Genius Kiadó.
- Steiner, R. (2012). *Goethe világszemlélete*. Budapest: Genius Kiadó.
- Steiner, R. (2014). *Szellemi lények az emberben*. (S. Drahos, Ford.) Budapest: Regulus Art Kft.
- Steiner, R. (2015). *Antropozófiai vezérlő tételek*. Budapest: Genius.

Steiner, R. (2019). *Individuális szellemi lények és működésük az emberben* (2. kötet). (D. Sándor, Ford.) Budapest: Genius Kiadó.

Steiner, R. (dátum nélk.). *A szellemtudomány körvonalai*. Budapest: Genius Kiadó.

Steiner, R. (Ismeretlen). *A világ és az ember szellemi megismerésének alapelemei*. (J. Szilágyi, Ford.) Budapest: Genius Kiadó.

Török, S. (2015). *Mi az antropozófia*. Budapest: Mandala Könyvek.

12. Ábra és képjegyzék

1. ábra Rudolf Steiner, 1918. Fotó: Otto Rietmann. Forrás: Hasler, 2010, old.: 94.	7
2. ábra Johannesbau, a Münchenbe tervezett épület 1:100-as homlokzati rajza. Forrás: https://anthrowiki.at/Johannesbau#/media/Datei:Johannesbau_M%C3%BCnchen.jpg	10
3. ábra Az első Goetheanum építése közben, 1914 április 1. Forrás: https://anthrowiki.at/Goetheanum#/media/Datei:Goetheanum-1914.gif	11
4. ábra Az első Goetheanum nézőterének fotója az oszlopokkal. Fotó készítője és a készítés időpontja ismeretlen. Forrás: https://www.rudolfsteinerweb.com/galleries/First_Goetheanum/Interior/index.html	14
5. ábra Az első Goetheanum délnyugati oldala. Fotó készítője és a készítés időpontja ismeretlen. Forrás: https://anthrowiki.at/Goetheanum#/media/Datei:Goetheanum1_color.jpg	17
6. ábra Az első Goetheanum nyugati bejárat feletti ablakai, 1921. Forrás: https://www.rudolfsteinerweb.com/galleries/First_Goetheanum/Exterior/index.html	19
7. ábra A Cassini-görbe szemléltetése. Forrás: https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-pallas-nagy-lexikona-2/c-4B61/cassini-fele-gorbe-5042/	21
8. ábra A második Goetheanum nyugati bejárat felől, 2005. Fotó: Roland Halfen. Rudolf Steiner Archiv, Dornach. Forrás: https://www.rudolf-steiner.com/wp-content/uploads/2020/10/Zweites-Goetheanum-2015-Photo-R.Halfen-Bestand-Rudolf-Steiner-Archiv-Dornach-1-scaled.jpg	23
9. ábra A második Goetheanum a Gempen hegygel a háttérben. Forrás: https://static.goetheanum.ch/assets/medias/Nachrichten/_1000x1000_crop_center-	

center_75_none/Dornach_Goetheanum_Switzerland_Tourism_Raffael_Waldner_Das_Goetheanum.jpg	24
10. ábra A második Goetheanum nyugati kapuja felett található vörös üveglak, 2022. június. Fotó: a szerző saját tulajdona.	25
11. ábra A kazánház fotója, 1914. A fotó készítője ismeretlen. Forrás: http://www.rudolfsteinerweb.com/galleries/Other_Buildings/	27
12. ábra Makovecz Imre berhidai vendéglőjének vegyes technikával készült távlati képe. Forrás: https://makovecz.hu/utak/epuletek/berhida-vendeglo/	29